Várdobáiki
musea museum

Samiske fjøsgammer i Nordre Nordland og Sør – Troms

Identifisering, tilstandsvurdering og tiltaksplanlegging

Et samarbeidsprosjekt mellom Várdobáiki museum og Norsk Kulturminnefond

Norsk Kulturminnefond

Finansiert av Sametinget

Innhold

Figur-liste 4

Vedlegg 4

1. Innledning 5

2. Organisering 6

2.1 Faglig samarbeid 6

2.2 Samarbeid med grunneiere 7

2.3 Tradisjonsbærere 7

3. Historisk bakgrunn 7

3.1 Bolig– og fjøsgammer i Nordre Nordland og Sør-Troms i et historisk perspektiv 9

3.2 Identifisering og dokumentasjon av fjøsgammer i Nordre Nordland og Sør-Troms . 11

4. Identifiserte fjøsgammer i Nordre Nordland og Sør-Troms 12

4.1 Geografisk avgrensning 12

4.2 Fjøsgamme 1: gnr. 1 bnr 39 Sølvsteinlia, Veggen i Evenes kommune 13

4.2.1 Historisk og kulturell tilknytning 13

4.2.2 Funksjonen til kulturminnet 13

4.2.3 Miljømessig sammenheng 13

4.2.4 Byggeskikk 13

4.2.5 Eier og lokalsamfunn 13

4.3 Fjøsgamme 2: gnr.1 bnr. 6 Veggen, Evenes kommune 14

4.3.1 Historisk og kulturell tilknytning 14

4.3.2 Funksjonen til kulturminnet 14

4.3.3 Miljømessig sammenheng 14

4.3.4 Byggeskikk 14

4.3.5 Eier og lokalsamfunn 14

4.4 Fjøsgamme 3: gnr. 1 bnr. 53, Veggen, Evenes kommune 15

4.4.1 Historisk og kulturell tilknytning 15

4.4.2 Funksjon til kulturminnet 15

4.4.3 Byggeskikk 15

4.4.4 Miljømessig sammenheng 15

4.4.5 Eier og lokalsamfunn 15

4.5 Fjøsgamme 4: Vilgesvárre samisk boplass, Skånland kommune 16

4.5.1 Historisk og kulturell tilknytning 16

4.5.2 Funksjonen til byggverket 16

4.5.3 Byggeskikk 16
4.5.4 Miljømessig sammenheng 16
4.5.5 Eier og lokalsamfunn 17
5. Lokale tradisjoner 17
5.1 Byggeskikker 17
5.2 Materialuttak 19
5.2.1 Trevirke 19
6. Tilstand og sikringsarbeid 21
6.1 Fjøsgamme 1 og løe: gnr. 1 bnr. 39 Sølvsteinli, Veggen, Evenes kommune 22
6.2 Fjøsgamme 2: gnr. 1 bnr. 6 Veggen, Evenes kommune 24
6.3 Fjøsgamme 3: gnr. 1 bnr. 53 Veggen, Evenes kommune 26
7. Prioriterte og planlagte tiltak 27
7.1 Fjøsgamme 2: gnr. 1 bnr.6 Veggen, Evenes kommune 27
7.2 Fjøsgamme 1 og løe: gnr. 1 bnr. 39 Sølvsteinli Veggen, Evenes kommune 28
7.3 Fjøsgamme 3: gnr. 1, bnr 53 Veggen, Evenes kommune 29
7.4 Fjøsgamme 4: Vilgesvárre samisk boplass, Skånland kommune 30
8. Avslutning 30
9. Litteratur 32

Figur-liste

Alle foto: Thomas Ole Andersen

Figur 1 Stavgammekonstruksjon og reingjeterbolig i Riebevággi/Revdalen i Skånland kommune. 10
Figur 2 Fjøsgamme 3 med stavkonstruksjon og tørrmur (gr.nr. 1 bnr 53). 18
Figur 3 Einer som tekking. 19
Figur 4 Boliggamme på Gállogieddi museum, med buesperrer og bjørketro tatt i løypinga. 20
Figur 5 Løe-delen på fjøsgamme 1 før sikring (gnr 1. bnr. 39). 22
Figur 6 Midlertidig pult-tak over løe og fjøsgamme 1 (gnr 1. bnr. 39). 23
Figur 7 Knekt buesperre i nordvest på fjøsgamme 2 (gnr. 1, bnr. 6). 24
Figur 8 Sikring av buesperrer og potensielle knekkpunkter i fjøsgamme 2 (gnr. 1, bnr. 6). 25
Figur 9 Presenning for tetting av tak tatt av vinden på fjøsgamme 2 (gnr. 1, bnr. 6). 26
Figur 10 Knekt hjørnestav på fjøsgamme 3. Vegg som hviler mot tørrmur (gnr. 1, bnr. 53). 27

Vedlegg

Vedlegg 1 Tilstandsvurdering fjøsgamme 1 og løe: gnr 1 bnr 39 33
Vedlegg 2 Tilstandsvurdering fjøsgamme 2: gnr 1 bnr 6 40
Vedlegg 3 Tilstandsvurdering fjøsgamme 3: gnr 1 bnr 53 46

1. Innledning

Verneverdige fjøsgammer er en viktig del av den nasjonale samiske kulturarven og trenger særskilte tiltak for å bevares på en tilfredsstillende måte. Várdobáiki Museum har derfor gjennomført et forprosjekt som har hatt til mål å identifisere og dokumentere fjøsgammer i Nordre Nordland og Sør-Troms. Forprosjektet har videre tilstandsvurdert, sikret og utviklet restaureringstiltak for de identifiserte byggverkene. Várdobáiki museum har over tid opparbeidet seg kompetanse og rutiner innen det samiske bygningsvernet. Museet har også mål om å bli en kompetanseinstitusjon innfor faget, både i nasjonal og regional samisk sammenheng. I den faglige videreutviklingen har det vært nødvendig og fruktbart å søke samarbeid med andre relevante fagmiljøer. I denne sammenhengen har Várdobáiki museum etablert kontakt og samarbeid med Norsk Kulturminnefond som har vært en betydelig bidragsyter med sin fagkompetanse innen samisk bygningsvern.

Denne rapporten vil gjøre rede for de ulike feltene som forprosjektet har berørt. Innledningsvis vil rapporten gjøre rede for organiseringen av arbeidet, både med tanke på identifisering, dokumentasjon, sikringsarbeid og planlegging av tiltak i restaureringsarbeidet. Deretter vil rapporten ta for seg tradisjoner rundt fjøsgammer i et kulturhistorisk perspektiv. Rapporten vil kronologisk gjøre rede for resultatene av identifiseringsarbeidet, sett i lys av metoder som er utviklet av Sametinget i 2003 (Sjølie 2003). Som en del av dokumentasjonsarbeidet har forprosjektet nyttet muntlige kilder. Rapporten vil i denne sammenhengen gjøre rede for hvilke tradisjoner som framkommer fra det muntlige kildematerialet.

Várdobáiki museum registrerer at lokale samiske håndverkstradisjoner er i ferd med å forsvinne, deriblant tradisjoner rundt gammebygging. Derfor har et av hovedtemaene til forprosjektet vært å dokumentere muntlige kilder om gammebygging, både i forhold til

materialuttak og selve byggeprosessen. Kunnskapen skal i framtiden inngå i kursing og opplæring av håndverkere innen samisk bygningsvern.

De identifiserte fjøsgammene har blitt befart, med påfølgende tilstandsvurdering og framtidig tiltaksplanlegging. I etterkant av befaringene har det i samarbeid med grunneierne, Norsk Kulturminnefond og håndverkere blitt iverksatt midlertidige sikringstiltak. Rapporten vil inngående gjøre rede for tilstand, tiltaksplaner og utførte sikringstiltak.

2. Organisering

Forprosjektet er organisert som et samarbeid mellom faginstitusjoner, tradisjonsbærere og grunneiere. Som prosjekteier har Várdobáiki museum hatt ansvaret for gjennomføring, antikvarisk oppfølging, tilstandsvurdering, tiltaksplanlegging og dialog. Dette har skjedd i samarbeid med Norsk Kulturminnefond (Kulturminnefondet), grunneiere og tradisjonsbærere.

2.1 Faglig samarbeid

Prosjektet ble initiert av Várdobáiki museum som et ledd i satsingen på samisk bygningsvern i Nordre Nordland og Sør-Troms. Dette arbeidet er i en oppbyggingsfase, der Várdobáiki ser nødvendigheten av å søke til andre relevante fagmiljøer for kompetanseoppbygging. Norsk Kulturminnefond har et bredt fagmiljø med antikvarisk kompetanse også innenfor det samiske bygningsvernet. Kulturminnefondet har til hensikt å motvirke tap av kulturminner og kulturmiljøer, samt være en bidragsyter til verdiskapning (Suul 2013). Fondet har gjennom sitt virke befattet seg med en rekke samiske restaureringsprosjekter. Samarbeidet har vært en bidragsyter til å heve den antikvariske kompetansen hos Várdobáiki museum, både i forhold til tilstandsvurdering, tiltaksplanlegging og restaureringsarbeid sett i et antikvarisk perspektiv.

Várdobáiki museum har god kontakt med lokalsamfunnet og eiere av fjøsgammene, i tillegg til god erfaring i dokumentasjon av samiske håndverkstradisjoner. Innen det samiske bygningsvernet er kulturforståelse og kommunikasjon i forhold til samiske håndverksbegreper en del av bevaringsarbeidet og videreføring av den immaterielle kulturarven, som gammebyggingen representerer.

Arbeidet er organisert som et partnerskap mellom Várdobáiki samisk senter og Norsk Kulturminnefond, der rådgiver Thomas Ole Andersen ved Norsk Kulturminnefond, har stått for organisering, rapportering og prosjektledelse. Rådgiver har hatt kontorsted på Røros, og det har derfor vært nødvendig med god kommunikasjon i forhold det praktiske arbeidet som har blitt utført.

2.2 Samarbeid med grunneiere

For at samiske byggverk skal bli sikret er det avgjørende med god dialog med grunneierne, hvor alle parter ser verdien i kulturminnene. Grunneiere har bidratt med historiekunnskap, det praktiske sikringsarbeidet og kunnskap om lokal byggeskikk. Grunneierne representerer også lokalsamfunnet, hvor anerkjennelse og sikring av kulturminneverdier har stor betydning for samisk identitet og selvfølelse.

2.3 Tradisjonsbærere

I markebygdene i Nordre Nordland og Sør-Troms innehar fortsatt noen personer kunnskaper om lokale samiske byggetradisjoner. I samarbeid med fagpersoner fra Kulturminnefondet har dette vært en avgjørende ressurs i identifiseringen og tiltaksplanleggingen. Forprosjektet er også et ledd i å sikre og videreføre denne kunnskapen til yngre generasjoner gjennom et framtidig restaureringsarbeidet.

3. Historisk bakgrunn

Den samiske bosetningen og tilstedeværelsen kan dokumenteres så langt tilbake som det finnes kilder. I hele kystområdet eksisterte det en bosetningsgrense mellom et norrønt og et samisk samfunn som går tilbake til merovingertiden 570-800 e.kr. (Schanche 1986, Hansen 1990 og Andersen 1992). Den norrøne bosetningen konsentrerte seg langs de ytre kystområdene og var hovedsaklig basert på jordbruk. Bosetningen ekspanderte ikke innover i fjordene selv om det var et stort befolkningspress. I følge historiker Lars Ivar Hansen (1990) opprettholdt det norrøne høvdingedømmet de geografiske grensene fordi skinnhandelen med samene, som hadde tilhold i indre fjordstrøk, var en av hjørnesteinene i den norrøne økonomien. Etter hvert som den norrøne eliten konsentrerte seg om andre næringer gjennom middelalderen slo også den samiske befolkningen i området inn på andre tilpasningsformer. Både fiske og jordbruk ble viktigere, og de geografiske skillelinjene ble

visket bort. Etter hvert fikk man en mindre framtredende kystsamisk befolkning i fjordstrøkene. Lars Ivar Hansen (1990) søker tre forklaringer for utviklingen for den kystsamiske bosetningen:

En mulighet er at kystsamene kan ha flyttet til andre steder i kystregionen, hvor de la fra seg sine kulturelle og etniske kjennetegn. For det andre kunne de ha flyttet til andre samiske områder, enten sørover eller nordover. For det tredje kunne kystsamene gått over til nye tilpasningsformer i umiddelbar nærhet, enten innenfor reindriften eller innen andre næringer i markebygdene (Hansen 1990: 198-202).

Den samiske bosetningen i Veaggu/Veggen, som er et sentralt område med mange verneverdige samiske byggverk, har sitt grunnlag også i den samiske kystbosetningen, og ikke bare med utgangspunkt i folk fra den tornesamiske reinnomadismen.

Den samiske reindriften har lange tradisjoner i Nordre Nordland og Sør-Troms. Arkeolog Oddmund Andersen argumenterer for at allerede i yngre jernalder (ca. 500 f.kr – 1030 e.kr) ble det drevet samisk reindrift i Nordre Nordland og Sør-Troms; kanskje i kombinasjon med jordbruk (Andersen 2002:247, Tabell 11.5c). Andersen mener videre at dette var intensiv reindrift. Denne driftsformen forutsetter at reinen blir intensivt voktet året rundt der man utnytter terrengformasjoner, for å kontrollere reinflokkens trekkmønster og bevegelser (Hansen & Olsen 2004:205).

I følge kulturgeograf Dikka Storm (1990) kan utviklingen av den samiske bosetningen i Nordre Nordland og Sør-Troms deles inn i tre ulike tidsfaser. Den første fasen strekker seg fram til 1700-tallet og må sees i sammenheng med differensieringen av det samiske samfunnet. De samiske bygdene var en del av beitelandskapet til flyttsamer med tilknytning til Čohkkiras/ Jukkasjärvi på svensk side av kjølen. Kriser og rein-pest kan ha forårsaket at folketallet i de samiske bygdene på norsk side økte. I den andre perioden som begynner på midten av 1700-tallet, opplevde markebygdene en fastere bosetning med en glidende overgang til andre næringer. Den tredje fasen er tiden etter 1820. Da får man en fast og større bosetning. Da vokser den første generasjonen som er født i markebygdene opp, og som senere kommer til å etablere seg med egne bruk. Det viser seg at de eldste generasjonene fortsetter innen reindriften, mens de yngre også prioriterer jordbruket som

næringsvei. Markebygdene begynner i denne fasen å spre seg utover til andre områder (Johansen 1995: 23-25).

Andersen har imidlertid ved hjelp av pollenanalyse påvist bosetning i den samiske bygda Hoanttas/Nipen tilbake til 800-tallet (Andersen 2002:247, Tabell 11.5c). Dateringen tolkes som et resultat av lokal bosetning, beite - og slåttemark. Andersen har også gjennom C14-dateringer påvist bosetning på samme lokalitet i perioden 1670-1960. Dette viser at markebygdene ikke var ubebodde områder på 1700-tallet, men et aktivt samisk jordbruks- og reindriftsområde (Andersen 2002:422).

De samiske fjøsgammene i regionen kan kategoriseres til den tredje fasen til Storm, hvor jordbruk og husdyrhold fikk en større plass i kombinasjonsøkonomien.

3.1 Bolig– og fjøsgammer i Nordre Nordland og Sør-Troms i et historisk perspektiv

De fleste tradisjonelle samiske bygningstypene har vært preget av ressurstilgang og geografi, i tillegg til en prosessuell og praktisk utprøvning av funksjoner og materiale. I denne sammenhengen har gammekonstruksjonen[1] vært et sentralt byggverk i samisk byggeskikk. Bolig- og fjøsgammer er reist på de samme grunnprinsippene i konstruksjonen. Det som i hovedsak skiller dem er funksjonen og de praktiske tilpasningene.

Gammen har et reisverk hovedsaklig av bjørk, med et påfølgende lag med never og torv. Det har også vært tradisjon i Nordre Nordland og Sør-Troms for å legge et lag med bjørkeris mellom neveren og bjørketroa. I dag har gammene i Nordre Nordland og Sør-Troms utelukkende funksjoner som bolig i forbindelse med reindrift, utmarksnæringer eller formidling av samisk kultur. Tradisjonelt har gammen hatt et større spekter av tilpasning og funksjoner. Seksjonsdelte fellesgammer, hvor dyr og mennesker bodde sammen var et vanlig byggverk, i tillegg til frittstående bolig- og fjøsgammer. Gammekonstruksjoner kunne imidlertid også anvendes i et vidt spekter av funksjonsbygninger, både med tanke på naust og brønnhus. Dette er en praktisk boligform som lar seg bygge på relativt kort tid uten behov for mye kapital. Med kunnskap om materialuttak og byggeteknikker kan en gamme bygges

[1] ”Goahti” er den samiske betegnelsen på gamme

med ressurser fra skogen og landskapet. Dette tilsier at boligformen har en mobil funksjon og var tilpasset den mobile samiske livsstilen, både i forbindelse med reinnomadismen og det kystsamiske flyttemønstret. Plasseringen av gammen skulle alltid være i nærheten av vanntilførsel, enten ved kilder, bekker, elver eller vann. I den tidligste gammekonstruksjonen befant ildstedet seg i midten av gammen med en røykåpning i taket. Ildstedet ble dermed sentrum i gammen, med påfølgende kosmiske og religiøse funksjoner i forhold til plassering av mennesker og anretninger inne i gammen. Området bak ildstedet inn mot bakveggen var et hellig sted kalt "boaššu", hvor man oppbevarte rituelle gjenstander og mat, og hvor det ikke var lov å ferdes (Sjølie 2003). I moderne rektangulære utgaver av gammen har det vært tradisjoner for vedfyrt ovn ved inngangspartiet samt bordlagte gulv (Willenfeldt 2007).

Det er i utgangspunktet to ulike måter å konstruere en gamme; stavgamme (sparrogoahti) og buesperregamme (bealljegoahti). Stavgammer har likhetstrekk med et stavreist hus, hvor det gikk skiller mellom vegg og tak, med påfølgende stolper som bærer sperrene. Stavgammer hadde i tillegg saltak med gavler som sto i skrå vinkel innover mot midten av taket.

Figur 1 Stavgammekonstruksjon og reingjeterbolig i Riebevággi/Revdalen i Skånland kommune.

Buesperregammen var konstruert med sammenfallende vegger og tak. Kjernen i konstruksjonen er buete tømmerstokker/sperrer (bealljit) av bjørk, to eller flere på hver side. De buete stokkene møtes og festes sammen i midten av taket. Reisverket består i tillegg av stående troer rundt hele gammen. På reisverket ble det lagt never, bjørkeris og deretter torv.

I markesamiske områder har det også vært tradisjoner for at både fjøs- og boliggammer har blitt bygd sammen med andre bygningstyper i bindingsverk, som for eksempel høyløer og stabbur. Dette er noe som blir eksemplifisert senere i rapporten.

Helt fram til 1920-tallet besto de fleste markesamiske gårdene av bolig- og fjøsgammer. Størrelsen på gammene varierte etter omfanget på familien og husdyrholdet. Et omfattende husdyrhold trengte naturlig nok en større fjøsgamme. Med utgangspunkt i disse bolig- og fjøsgammene ble det drevet et gårdsbruk som omfattet husdyrhold med en rekke forskjellige dyr. Et gjennomsnittlig markesamisk hushold på begynnelsen av 1900-tallet besto av 1 hest, 1-2 kyr, 1-2 geiter og 5-7 sauer. I tillegg skulle det i bygningsmassen, inkludert fjøsgamme, løer og stabbur, lagres mat og dyrefôr.

3.2 Identifisering og dokumentasjon av fjøsgammer i Nordre Nordland og Sør-Troms

Dette arbeidet har vært todelt; det praktiske identifiseringsarbeidet, samt sette identifiserte byggverk inn i en metodisk identifiseringsmodell.

Forprosjektet har valgt å følge Sametingets kriterier for identifisering av samiske byggverk som metode (Sjølie 2003). Metoden åpner for at definisjonen av identiteten til kulturminnene er dynamisk og fleksibel, hvor overordnede basiskriterier legges til grunn. Nedenfor følger en punktvis redegjørelse for kriteriene for denne modellen:

- Kulturminnets historiske og kulturelle tilknytning
- Funksjonen til kulturminnet
- Miljømessig sammenheng
- Byggeskikk
- Eierskap og lokalsamfunn

4. Identifiserte fjøsgammer i Nordre Nordland og Sør-Troms

Det praktiske identifiseringsarbeidet har i hovedsak vært basert på lokalkunnskap og kontaktpersoner i forskjellige lokalmiljøer og museer. I tillegg har forprosjektet benyttet seg av foreløpige opplysninger fra Sametingets identifisering av samiske byggverk i Norge på oppdrag fra Riksantikvaren.

4.1 Geografisk avgrensning

De undersøkte områdene har vært utvalgte samiske steder i flere kommuner; Harstad-, Lødingen-, Gratangen-, Lavangen-, Narvik-, Evenes- og Skånland kommune. På generelt grunnlag har resultatene vært svært få identifiserte fjøsgammer. Fra informantene har det fremkommet opplysninger om kulturminner som har status som byggverk eller tufter etter fjøsgammer. På bakgrunn av denne informasjonen har man registrert og identifisert stående fjøsgammer. Fjøsgammetufter har ikke blitt identifisert og befart.

Forprosjektet har identifisert fire stående fjøsgammer. Tre av fjøsgammene er lokaliserte til Veggen i Evenes kommune, mens en fjøsgamme står på Vilgesvárre samiske boplass i Skånland kommune. To av fjøsgammene i Veggen er automatisk fredet etter Kulturminneloven[2], mens den tredje fjøsgammen i samme område er bygd i 1936 og dermed ikke 100 år som er grensen for automatisk fredning av samiske kulturminner. Fjøsgammen på Vilgesvárre samiske boplass er en rekonstruksjon av en tidligere gamme som sto på stedet.

Nedenfor følger en kort redegjørelse av historikk, konstruksjon og tilstand til de ulike fjøsgammene, sett i lys av Sametingets identifiseringsmetode.[3]

[2] Lov om kulturminner [kulturminneloven] https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1978-06-09-50

[3] En redegjørelse av sikringstiltak og tilstandsbeskrivelse finnes i vedlegg

4.2 Fjøsgamme 1: gnr. 1 bnr 39 Sølvsteinlia, Veggen i Evenes kommune

4.2.1 Historisk og kulturell tilknytning

Fjøsgammen befinner seg i ei kystnær samisk bygd som har sin opprinnelse fra den tornesamiske reinnomadismen, men har også vært sentral i den kystsamiske kulturtradisjonen.

Fjøsgammen er anvendt i forbindelse med tradisjonell samisk kombinasjonsøkonomi, hvor jordbruk, fiskeri og utmarksnæring utgjorde en helhetlig næring. I følge muntlige kilder ble gammen bygd på slutten av 1800-tallet og var i aktiv bruk opp til 1970-tallet.

4.2.2 Funksjonen til kulturminnet

Fjøsgammens primærfunksjon har vært i forbindelse med dyrehold. Det har vært tilholdssted for både hest, kyr og sau.

4.2.3 Miljømessig sammenheng

Stedsnavnet "Sølvsteinlia" har sin bakgrunn i en samisk offerstein som ligger i nærheten av lokaliteten. Den første kilden som omtaler Sølvsteinen er Major Peter Schnitler i 1743, som berettet at "lappfinnerne" gjorde sine ofringer i forbindelse med fiskeriene. Lokale tradisjoner i forhold til Sølvsteinen er fortsatt levende (Thomassen 2009). For øvrig inngår fjøsgammen i et samisk kulturlandskap hvor jordbruk og fiskerier har vært hovednæringer.

4.2.4 Byggeskikk

Konstruksjonen kan kategoriseres som en stavgamme, med bjørketro (-stenger/-stranger), never og torv på nord-, sør- og østveggene, mens inngangspartiet og vestveggen er av bindingsverk og bordkledning. På et senere tidspunkt har gammen fått et stort tilbygg i form av en løe. Byggverket er typisk for den lokale samiske byggeskikken, men også i et komparativt perspektiv med andre samiske bygder i regionen. Likevel er byggverket atypisk siden vestveggen, som er en langvegg, består av bindingsverk og stående kledning. Deler av innredningen og båser står fortsatt, mens noe er fjernet for å skape mer lagringsplass.

4.2.5 Eier og lokalsamfunn

Både eier og lokalsamfunn har identifisert byggverket som samisk.

4.3 Fjøsgamme 2: gnr.1 bnr. 6 Veggen, Evenes kommune

4.3.1 Historisk og kulturell tilknytning

Fjøsgammen befinner seg i ei kystnær samisk bygd som har sin opprinnelse fra den tornesamiske reinnomadismen, men har også vært sentral i den kystsamiske kulturtradisjonen.

Fjøsgammen er anvendt i forbindelse med tradisjonell samisk kombinasjonsøkonomi, hvor jordbruk, fiskeri og utmarksnæring utgjorde en helhetlig næring. I følge muntlige kilder ble fjøsgammen bygd av Anton Thomassen på slutten av 1880-tallet, og den har vært i aktiv bruk fram til 1970-tallet.[4]

4.3.2 Funksjonen til kulturminnet

Fjøsgammens primærfunksjon har vært i forbindelse med dyrehold. Den har vært tilholdssted for både hest, kyr og sau. På 1970-tallet ble fjøsgammen også anvendt til grisehold.

4.3.3 Miljømessig sammenheng

Fjøsgammen befinner seg i et område med utelukkende samisk bosetning. Det samiske kulturlandskapet har vært preget av kombinasjonsnæringer bestående av fiske, jordbruk og utmarksnæringer.

4.3.4 Byggeskikk

Konstruksjonen kan kategoriseres som en buesperregamme, med tre rader buesperrer med tradisjonell bruk av bjørketro, never og torv. I taket ligger det imidlertid også et lag med einer i stedet for bjørkeris. Dette er en lokal tradisjon som ikke er observert andre steder. Denne gammen er det mest komplette byggverket som formidler konstruksjon, funksjonalitet og innretninger som preget fjøsgammer. Innredning, lufteluker, møkkluker og en hellelagt fraukjeller (for møkk) illustrerer funksjonaliteten.

4.3.5 Eier og lokalsamfunn

Eier og lokalsamfunn identifiserer byggverket som et samisk kulturminne og ser verdien av framtidige bevaringstiltak.

[4] Forprosjekt bygningsvern Várdobáiki samisk senter 2005

4.4 Fjøsgamme 3: gnr. 1 bnr. 53, Veggen, Evenes kommune

4.4.1 Historisk og kulturell tilknytning

Fjøsgammen er lokalisert i ei kystnær samisk bygd som har sin opprinnelse fra den tornesamiske reinnomadismen, men har også vært sentral i den kystsamiske kulturtradisjonen.

Fjøsgammen er anvendt i forbindelse med tradisjonell samisk kombinasjonsøkonomi, hvor jordbruk, fiskeri og utmarksnæring utgjorde en helhetlig næring. Fjøsgammen ble bygget av Aagor Antonsen i 1936 -1937.[5]

4.4.2 Funksjon til kulturminnet

Byggverkets primærfunksjon har vært dyrehold. Forprosjektet har imidlertid ikke klart å kartlegge på detaljnivå hvilke dyr som har stått på bås i fjøsgammen, men man må anta at dyreholdet kan sammenliknes med det øvrige lokalmiljøet, hvor besetningen i hovedsak har bestått av sau, geit og kyr.

4.4.3 Byggeskikk

Fjøsgammen kan karakteriseres som en stavgamme. Konstruksjonen følger også lokale tradisjoner med mye bruk av flate skiferheller av naturstein som bygningsmateriale. I tillegg til bjørketro og kledning består veggene av en tørrmur som rekker halvveis opp på veggene. Gammen er også sammenbygd med en løe på sørsiden.

4.4.4 Miljømessig sammenheng

Fjøsgammen befinner seg i et område med utelukkende tradisjonell samisk bosetning hvor næringstilpasningen har vært preget av kombinasjonsnæringer.

4.4.5 Eier og lokalsamfunn

Byggverket er i dag en del av en eiendom som blir brukt som feriested. De opprinnelige brukerne har flyttet eller gått bort. Det øvrige samiske lokalsamfunnet karakteriserer byggverket og kulturmiljøet som samisk.

[5] Forprosjekt bygningsvern Várdobáiki samisk senter 2005

4.5 Fjøsgamme 4: Vilgesvárre samisk boplass, Skånland kommune

4.5.1 Historisk og kulturell tilknytning

Vilgesvárre er et markesamisk kulturmiljø med stående byggverk som ble reist i mellomkrigstiden. Kulturmiljøet har opp gjennom tiden bestått av gammer, reisverkhus, løer, stabbur og jordkjellere. Den siste permanente bosetningen var på 1950-tallet. Fram til slutten av 1980-tallet var boplassen preget av forfall og forvitring. Det har imidlertid blitt foretatt omfattende restaureringer og rekonstruksjoner av kulturmiljøets byggverk fra og med slutten av 1980-tallet. Blant annet ble fjøsgammen rekonstruert av lokale håndverkere på samme sted som den opprinnelige fjøsgammen. Vilgesvárre er Skånland kommunes «Fotefar mot nord»-prosjekt.

4.5.2 Funksjonen til byggverket

Den opprinnelige fjøsgammen hadde sin primærfunksjon som oppholdsplass for sauer, kyr og geiter. Den rekonstruerte fjøsgammen har imidlertid ingen av disse funksjonene. I dag blir fjøsgammen hovedsakelig brukt i forbindelse med formidling av samiske kultur, historie og bevertning. Byggverket blir imidlertid omtalt som ”fjøsgammen” av brukerne, selv om dagens funksjon og innredning ikke tilsier dyrehold. Den opprinnelige innredningen har naturlig nok bestått av båser og andre bruksfunksjoner for husdyr, noe som bryter med dagens innredning, som har et helt annet formål. Innredningen er i dag golvbord, med påfølgende benker og sitteplasser. Det må imidlertid påpekes at selv om byggverket ikke omfattes av kulturminneloven, har det en viktig funksjon som en arena for formidling av markesamisk kultur og historie.

4.5.3 Byggeskikk

Gammen innehar alle de tradisjonelle elementene for buesperregamme, med buesperrer, bjørketro, never og torv. Byggverket er reist av lokale tradisjonsbærere med kunnskap om samisk håndverk og materialer. Alle materialene er tatt ut lokalt, på lik linje med den opprinnelige fjøsgammen. Gammen er reist på plassen til den opprinnelige fjøsgammen.

4.5.4 Miljømessig sammenheng

Gammen er lokalisert til en tradisjonell samisk boplass som ligger relativt høyt i landskapet i forhold til resten av markebygdbosetningene i Skånland kommune. Området og boplassen har fortsatt i dag en sentral beliggenhet i forhold til utøvelse av markesamiske

utmarksnæringer. I dag er fjøsgammen sammen med resten av bygningsmassen på Vilgesvárre samisk boplass en del av kulturtilbudet som Sandemark Bygdeutviklingsselskap tilbyr.

4.5.5 Eier og lokalsamfunn

Byggene på Vilgesvárre samisk boplass er i privat eie, men driftes av Sandemark Bygdeutviklingsselskap i samarbeid med Várdobáiki samisk senter, med bakgrunn i samarbeidsavtaler.

5. Lokale tradisjoner

Alle de identifiserte fjøsgammene innehar generelle trekk som man finner på gammer i alle samiske områder. Fjøsgammene i Veggen vitner imidlertid også om lokale samiske byggetradisjoner.

5.1 Byggeskikker

På mange tradisjonelle samiske byggverk i Veggen er det brukt flate skiferheller som byggemateriale. Den lokale tilgangen på smale og flate skiferheller er relativt omfattende og er blitt brukt i mange deler av konstruksjonen. I tillegg til skifer og naturstein i fundamentet, finner man eksempler på at skiferheller er brukt som kledning i vegger og som skiller mellom båser i fjøs. Den omfattende bruken av skiferheller finnes også hos de identifiserte fjøsgammene. To av stavgammene har en ca. 1 -1,3 m høy tørrmur rundt hele eller deler av gammen. Tørrmuren av skiferheller går halvveis opp på veggen og ligger mellom bjørketroene i veggene og torva. Det er naturlig å tolke det dit hen at denne tørrmuren har hatt en funksjon i forhold til dyreholdet. Tørrmuren bidrar til å stoppe trekk inn i gammen, noe som forbedrer fasilitetene for dyrene som står på bås hele vinteren. Varmen som dyrene avgir kan også ha blitt magasinert i steinene og var med på å holde temperaturen oppe i fjøsgammen gjennom vinteren. Diffusjonen mellom steinene medfører at veggene ikke blir for tette, noe som kan medføre eskalering av fukt og råte. En annen og nærliggende forklaring kan være at man har valgt å utnytte steinene som har blitt samlet etter rydding av slåttemark, da den allerede befant seg i nærheten av lokaliteten.

Figur 2 Fjøsgamme 3 med stavkonstruksjon og tørrmur (gr.nr. 1 bnr 53).

På buesperregammen i Veggen er det anvendt einer som tekking i taket mellom bjørketro, never og torv. Den mest dominerende samiske tradisjonen, både lokalt og nasjonalt, er å bruke bjørkeris som tekking. Dette er imidlertid det eneste byggverket hvor einer er brukt som tekking i stedet for bjørkeris. Man kan derfor stille seg spørrende til om dette er et engangstilfelle, uten grobunn i samiske håndverkstradisjoner, eller om bruken av einer i taktekkinga har en funksjon. Det mest nærliggende å tro er at den stedlige tilgangen på einer har vært god, og derfor har det vært naturlig og arbeidsbesparende å anvende dette som byggematerialet. Einer har imidlertid en rekke andre egenskaper som kan gi bruken en funksjonell betydning. Blant annet er einer kjent for lang holdbarhet og motstandsdyktighet mot mikroorganismer/sopp og råte (Hjelmstad 2005). De muntlige kildene tilsier også at de eteriske oljene i einer har en konserverende effekt.

Figur 3 Einer som tekking.

5.2 Materialuttak

En viktig del av de samiske gammeskikkene er materialuttaket, både med tanke på trevirket, never og torv. Dette er et komplekst område som vil bli dokumentert med mål om å videreføre kunnskapen til nye generasjoner håndverkere i forbindelse med de konkrete restaureringsprosjektene. Forprosjektet vil imidlertid gjøre rede for noen av hovedlinjene i materialuttaket til gammer.

5.2.1 Trevirke

Type trevirke beror naturlig nok på ressurstilgangen på byggestedet, men på generelt grunnlag er bjørk det vanligste trevirket som blir anvendt i konstruksjonen. Trevirket kunne tas ut på vinteren i desember til februar, slik at det får mulighet til å tørke fram til våren og byggestart. Trevirket kan også tas ut i løypinga, da trestammen slipper barken. Bjørketroene og buesperrene i fjøsgammen i Veggen er tatt om vinteren. Tydelige spor etter avbarking og rester etter bark tyder på dette. Løypeprosessen vil imidlertid fortsette den påfølgende våren selv om trevirket er hugget på vinteren.[6] De framtidige restaureringsprosjektene vil ha som formål å tilvirke bygningsmaterialet etter samme metode.

[6] Fortalt av Karstein Johnsen, født 1950, Sáttiidvuopmi/Sandmark

Figur 4 Boliggamme på Gállogieddi museum, med buesperrer og bjørketro tatt i løypinga.

Uttak av buesperrer krever kjennskap til skog og materialegenskaper. Bøyen på bjørkesperrene må ha riktig dimensjon og vil i gammekonstruksjonen stå speilvendt fra sin opprinnelige posisjon i skogen, hvor buen i tømmeret vil bli snudd 180 grader. Emner til buesperrer finner man i bratt terreng, hvor bjørka naturlig vokser oppover og lager en naturlig bue i trestammen. Det er en vanlig misoppfatning at bjørk som er bøyd av snø kan anvendes som buesperrer. Dette er imidlertid svake stokker som har gitt etter for tyngden av snøen, og vil ved tørking rette seg ut igjen. Buen er et resultat av at bjørka har strukket seg etter sollyset og derfor er sterk. Det finnes også tradisjoner for å anvende bjørk som vokser ved bredder av elver og vatn.[7] Disse bjørkene har også en naturlig bue på trestammen, men er ikke like store som trær som vokser i bratt terreng. Disse buesperrene passet bedre til runde buesperregammer, hvor dimensjonene på byggverket var mindre.

Einer er et trevirke med lang holdbarhet og er fortsatt et element i samiske byggetradisjoner i Nordre Nordland og Sør-Troms. Tørkede einer-plugger blir slått igjennom torvlumpene for stabilitet og for å hindre torvsig. Plugger av f. eks bjørk ville ha medført relativt rask forvitring, med påfølgende torvsig. Det er også tradisjoner for bruk av einer i gammens inngangsparti, både med tanke på stående troer og svill.[8]

[7] Fortalt av Larsen, Sáttiidvuopmi/Sandemark.
[8] Fortalt av Anders Andersen, født 1956, Rámavuolle/Reinås

Samiske håndverkstradisjoner fra Sør-Troms vitner om bruk av seljer ved gammebygging. Selje har en kjerneved med høy råtebestandighet og har dermed blitt brukt som svill på gammer. Det finnes også tradisjoner for at selja legges ned rå og barket som svill. Ved riktig utførelse vil seljestokken holde seg frisk og levende over lang tid. Men dette forutsetter at fukt og vekstforhold for seljestokken er optimale. I denne sammenhengen var det viktig å beholde barken rundt "øynene" på selja, stedene for nye greinskudd. Skuddene vil i ei tid framover fortsette å spire og holde stokken frisk. Faren med å legge en rå stokk nært bakken er naturlig nok at man risikerer en relativt rask forvitring. Med andre ord innebærer denne framgangsmåten at man tar en sjanse i forhold til forvitring.[9] Selje blir også anvendt som spiler/plugger for å holde torva på plass, i hvert fall den første perioden, til torva har stabilisert seg. Seljepluggene/spilene kunne være opptil en meter lange.

Tradisjonene knyttet til never og torv er relativt lik andre samiske og norske framgangsmåter, både med tanke på uttak og bruk som byggemateriale i bindingskonstruksjoner og gammer.

6. Tilstand og sikringsarbeid

Som en del av prosjektet har Várdobáiki samisk senter i samarbeid med Norsk Kulturminnefond og håndverkere, foretatt nødvendige sikringstiltak for å forhindre ytterligere tap av samiske kulturminneverdier. På generelt grunnlag har sikringstiltakene omhandlet avstiving av konstruksjon og tetting av tak med midlertidige løsninger. Det har blitt foretatt sikringer på tre av fire identifiserte byggverk, hvor kulturminneverdier og trusselbilder har vært vurderingsgrunnlaget.[10] De tre sikrede fjøsgammene befinner seg i Veggen i Evenes kommune. Den rekonstruerte gammen på Vilgesvárre boplass har pr. dags dato ingen behov for sikringstiltak, da den ble reist på 80-tallet og er fortsatt i forholdsvis god stand. Nedfor følger en beskrivelse av det utførte sikringsarbeidet og en kort beskrivelse av tilstanden på de tre fjøsgammene i Veggen i Evenes kommune.

[9] Fortalt av Karstein Johnsen, født 1950, Sáttiidvuopmi/Sandemark
[10] Sikringsarbeidet er finansiert av Sametinget og Norsk Kulturminnefond

6.1 Fjøsgamme 1 og løe: gnr. 1 bnr. 39 Sølvsteinli, Veggen, Evenes kommune

Byggverket består av to bygningsdeler; en fjøsgammedel og en løe-del som er bygd sammen. Dette sikringsarbeidet var det mest omfattende og tidkrevende arbeidet i forprosjektet, med en overhengende fare for tap av kulturminneverdier hvis ikke umiddelbar sikring hadde blitt foretatt. Det var imidlertid ikke ved fjøsgammedelen hvor den største faren for kollaps og tap av kulturminneverdier var, men heller løe-delen.[11]

Etter vår vurdering var det relevant å se byggverket i et utviklingsperspektiv, hvor den påbygde løe-delen var et resultat av utviklingen av gårdsbruket på slutten av 1800-tallet. Derfor valgte vi å sikre løen, som i utgangspunktet kan kategoriseres som et tilbygg til fjøsgammen.

Figur 5 Løe-delen på fjøsgamme 1 før sikring (gnr 1. bnr. 39).

Taksperren i sør mot fjøsgammen hadde kollapset på grunn av hull i taket, med påfølgende råteskader i konstruksjonen. Taksperren har falt ned, tatt med seg taket og sto på høykant med den ene enden mot golvet i løen. Taksperren lengst mot nord (se bildet ovenfor) har også forskjøvet seg kraftig. Den står og hviler med endestykket på tørrmuren i øst. Uten sikringstiltak var det overhengende fare for at løen kunne kollapse når som helst. Tilstanden til byggverket var så dårlig at man drøftet om byggverket lot seg restaurere i det hele tatt.

[11] For en inngående beskrivelse av tilstanden til byggverket, se vedlagte tilstandsvurdering.

Forprosjektet valgte imidlertid å sikre byggverket, for i framtiden å kunne utarbeide en detaljert og omfattende restaureringsplan.

Den overhengende faren for kollaps av hele løen medførte at sikringsarbeidet ble svært arbeidskrevende. Et av de vurderte tiltakene var å løfte taksperrene opp, for deretter å stabilisere sperrene med støttestaver i sin opprinnelige posisjon. Denne framgangsmåten ble imidlertid vurdert som svært risikabel, da man i løfteprosessen kunne forårsake at resten av byggverket hadde falt sammen. På grunn av den uforutsigbare stabiliteten i byggverket valgte vi å sikre byggverket slik det står etter kollapsen av søndre taksperre. Med andre ord er det satt opp støttestaver på steder i konstruksjonen hvor det er fare for ytterligere sammenrasing. For å unngå videre råteskader, frostsprengninger og vannskader har det blitt lagt et midlertidig pulttak over løen. Taket er kun bygd over løe-delen med plater på østsiden for å unngå slagregn på den blottete konstruksjonen. Løen er dermed sikret for videre forfall, både med tanke på sammenrasing og eskalering av råteskader.

Figur 6 Midlertidig pult-tak over løe og fjøsgamme 1 (gnr 1. bnr. 39).

Framtidig restaurering av hele byggverket vil bli et omfattende arbeid, spesielt med tanke på løe-delen. Store deler av bindingsverket må erstattes med nye i samme materiale og stil, noe som også gjelder hele taket. Dette er et omfattende arbeid, spesielt med tanke på at trevirket i konstruksjonen i hovedsak er lokalt tilvirket rundtømmer i furu eller bjørk.

Fjøsgamme-delen er i bedre stand, hvor det meste av tiltakene omhandler reparasjon av torv og utskifting av råtne bord i vestveggen, samt reparasjon av vinduer.[12]

6.2 Fjøsgamme 2: gnr. 1 bnr. 6 Veggen, Evenes kommune

Dette er en relativt stor buesperregamme med forholdsvis intakt innredning og bås-system. Av fjøsgammene i Veggen er det dette byggverket som er i best forfatning på tross av to store åpninger i vegg og tak, forårsaket av torvsig. Konsekvensen er dermed at buesperrer og bjørketro har blitt utsatt for fuktighet og råteskader. Buesperren i nordvestenden har derfor knekt på grunn av råteskader, slik at den motstående buesperren henger i løse luften. Torvsiget har også blottet bjørketroene i vestveggen, som med tiden også har råtnet og knekt. Fjøsgammen har blitt vedlikeholdt og vært i bruk opp til 1970-tallet og har blitt tilført enkelte moderne bygningselementer, blant annet plasttekke under torva og innlagt strøm.

Figur 7 Knekt buesperre i nordvest på fjøsgamme 2 (gnr. 1, bnr. 6).

Sikringstiltakene har i hovedsak omhandlet å støtte opp konstruksjonen hvor bæreevnen er forsvunnet og på potensielle knekkpunkter. I nordvest-enden av fjøsgammen er buesperren råtnet og knekt i to, slik at hele hjørnedelen henger uten bæreevne. Hele nordsiden av fjøsgammen blir som en følge av dette holdt oppe av buesperren i nordøst. Støttestaver har blitt plassert under stående konstruksjon på hele nordsiden for å avlaste den stående buesperren.

[12] Se vedlagte tilstandsvurdering for detaljerte opplysninger.

Figur 8 Sikring av buesperrer og potensielle knekkpunkter i fjøsgamme 2 (gnr. 1, bnr. 6).

Det innebærer imidlertid store utfordringer i forhold til tetting av lekkasjer i buesperregammen. Gammen er rund i formen og har ingen utvendige vinkler for vanndrenering eller feste. Torv omgir hele gammen, noe som medfører et mjukt underlag, hvor fordypninger og åpninger i presenningen ikke er til å unngå. Å dekke hele fjøsgammen med én stor presenning og bardunere rundt hele byggverket ble vurdert som en framgangsmåte. Dette ville imidlertid medføre kondens, fukt og varme og dermed skape optimale forhold for eskalering av råteskader. Den valgte løsningen ble å dekke åpninger i fjøsgammen med presenning, med stedvis bardunering. Denne sikringen ble imidlertid tatt av vinterstormen ”Kyrre”. Etter dette ble gjort kjent for oss vurderte vi i samråd med grunneier at støttestaver på konstruksjonen blir det eneste sikringstiltaket fram til det planlagte restaureringsarbeidet starter.

Figur 9 Presenning for tetting av tak tatt av vinden på fjøsgamme 2 (gnr. 1, bnr. 6).

6.3 Fjøsgamme 3: gnr. 1 bnr. 53 Veggen, Evenes kommune

Råte, spesielt i nordvestlige deler av stavgammen, har forårsaket at konstruksjonen har knekt og forskjøvet seg på ulike steder. Hjørnestaven i nordvest har knekt og medført at resten av byggverket heller mot vest. Den omkringliggende tørrmuren holder byggverket oppe, på tross av knekte staver, bjørketro og bindingsverk. Hull og torvsig har medført lekkasjer i taket, noe som blotter taksperrer for vær og vind.

Sikringsarbeidet går i all hovedsak ut på å støtte opp og avstive konstruksjonen der den har sviktet og på potensielle knekkpunkter. Det nordvestlige hjørnet har også fått en midlertidig ny hjørnestav.

Siden dette er en stavgamme med saltak, var tetting mot vannlekkasjer enklere. Det ble lagt et ståltak over saltaket. Taket ble festet i den opprinnelige takkonstruksjonen. Løsningen med ståltak er en forholdsvis stabil løsning, som sammen med støttestaver gjør at byggverket kan stå lengre før en framtidig restaurering trenger finne sted. Det midlertidige ståltaket legger også forholdene til rette for at trevirket kan tørke, slik at mer originalt trevirke kan bevares i det framtidige restaureringsarbeidet.

Figur 10 Knekt hjørnestav på fjøsgamme 3. Vegg som hviler mot tørrmur (gnr. 1, bnr. 53).

7. Prioriterte og planlagte tiltak

Tilstandsvurderingene av de ulike byggverkene gir et godt grunnlag for prioriterte og planlagte restaureringstiltak. Det overordnede målet er at man innen rimelig tid skal bevare og restaurere alle byggverkene, både de originale fjøsgammene i Veggen og den rekonstruerte gammen i Vilgesvárre. Bakgrunnen for prioriteringene vil i tillegg til tilstand også være en vurdering av kulturminneverdier til de ulike byggverkene. Nedenfor følger en prioritert rekkefølge av de ulike restaureringstiltakene, samt bakgrunn for vurderingene.

7.1 Fjøsgamme 2: gnr. 1 bnr.6 Veggen, Evenes kommune

De muntlige kildene beretter at denne fjøsgammen ble bygd på slutten av 1800-tallet og er dermed automatisk fredet i henhold til Kulturminneloven. Dette er en av få originale og fortsatt stående fjøsgammer fra denne tidsperioden sett i et nasjonalt samisk perspektiv, noe som tilsier at fjøsgammen har høy bevaringsverdi. Den originale innredningen med båser og andre funksjoner er forholdsvis intakt og formidler med dette en viktig del av den samiske kulturarven og den regionale samiske næringstilpasningen. Siden de markesamiske områdene i Nordre Nordland og Sør-Troms har vært levende bygder fram til i dag, har de også i mer eller mindre grad vært preget av samfunnsmoderniseringen. Som et resultat av dette har mange tradisjonelle samiske byggverk blitt erstattet med moderne

funksjonsbygninger. Fjøsgammer har blant annet blitt erstattet av større og mer funksjonelle fjøs.

Konstruksjonsmessig er fjøsgammen en buesperregamme. På nasjonalt plan er det et begrenset antall buesperregammer som er over 100 år og dermed automatisk fredet.

En samlet vurdering av både kulturminneverdier og tilstand tilsier at dette byggverket prioriteres i første rekke i det framtidige restaureringsarbeidet. På generelt grunnlag vil restaureringsarbeidet gå ut på tilvirking av nye bygningsmaterialer som bjørketro, buesperrer, torv, einer og never, utskifting av råteskadet trevirke i konstruksjonen, samt reparasjon og utskifting av skadde bord og staver i innredningen/båsene.[13]

7.2 Fjøsgamme 1 og løe: gnr. 1 bnr. 39 Sølvsteinli Veggen, Evenes kommune

De muntlige kildene beretter at fjøsgammen ble bygd på slutten av 1800-tallet, mens løen ble sammenbygd med fjøsgammen i flere omganger senere på begynnelsen av 1900-tallet. Bygningsmassen i sin helhet er automatisk fredet som et samisk kulturminne etter Kulturminneloven. Byggverket er en av to identifiserte fjøsgammer med stavkonstruksjon. I henhold til tilstandsvurderingen er fjøsgammedelen av den samlede bygningsmassen i relativt god stand, uten overhengende fare for tap av kulturminneverdier og kollaps. Men hvis man ser løen og fjøsgammen som et helhetlig byggverk er tilstanden av en annen karakter. Før sikringsarbeidet var det en umiddelbar fare for at hele løe-delen kunne kollapse. Hvis dette hadde skjedd ville en viktig del av den markesamiske bygningshistorikken gå tapt, hvor fjøsgammen og løen samlet sett formidler kontinuitet og videreutviklingen av det samiske jordbruket i regionen. Várdobáiki mener at den samlede kulturminneverdien i forhold til tradisjoner rundt fjøsgammer vil gå tapt hvis man isolert sett bare velger å fokusere på fjøsgammedelen av den samlede bygningsmassen. Derfor har Várdobáiki valgt å sikre løen.

Sikringstiltakene for løe-delen av byggverket er relativt omfattende, der faren for total kollaps var stor. Dette innebærer at byggverket er ustabilt på tross av de gjennomførte sikringstiltakene, hvor muligheten og faren for forskyvninger som et resultat av vær og vind fortsatt er tilstede. Sikringstiltakene er i høyeste grad midlertidig. For å unngå tap av

[13] Detaljert tilstandsvurdering og tiltaksplan i vedlegg 2.

kulturminneverdier vil det vært fordelaktig å igangsette restaureringsarbeidet allerede i 2015.

På generelt grunnlag vil de planlagte restaureringstiltakene være å skifte skadde og råtne bygningsdeler i konstruksjonen i samme stil og materiale. Blant annet trenger løen nytt tak og taksperrer. Bindingsverket har kollapset på ulike plasser, i tillegg til knekt bordkledning. Store deler av løen må enten skiftes ut eller repareres. Fjøsgammen trenger imidlertid færre restaureringstiltak. Her trenges det å reparere torvsig, tekke mindre lekkasjer i taket, samt bytte ut råtten bordkledning i vestveggen.[14]

7.3 Fjøsgamme 3: gnr. 1, bnr 53 Veggen, Evenes kommune

De muntlige kildene beretter at gammen er bygd i 1936/1937. I motsetning til de andre fjøsgammene er ikke dette byggverket automatisk fredet etter Kulturminneloven, men har imidlertid høy bevaringsverdi som samisk kulturminne. Fjøsgammen er sammenbygd med en løe. Løens alder er uidentifisert, men sannsynligvis er dette byggverket bygd i etterkant av fjøsgammen. Fjøsgammen er i stavkonstruksjon, hvor både bord, bjørketro og kantede staver er anvendt som deler av konstruksjonen. Fjøsgammen har også en omkransende tørrmur i skifer som er ca. 1,3 meter høy, noe vi betrakter som en lokal tradisjon for Veggen, hvor tilgangen til skiferheller som bygningsmateriale er stor. En tørrmur innenfor torva er ikke en identifisert gammetradisjon andre steder i regionen. Det kan tolkes dit hen at dette er en særegen lokal byggetradisjon for Veggen. Byggverkets samiske identitet, funksjon og byggeskikk vurderes som svært bevaringsverdig

Tilstanden til fjøsgammen er imidlertid dårlig. Blant annet er den nordvestre hjørnestaven knekt, og har tatt med seg taksperren og bindingsverket i vest. En av hovedårsakene til at byggverket fortsatt står oppreist er at trekonstruksjonen blir støttet opp av tørrmuren som omgir hele fjøsgammen. På grunn av tørrmuren og stavgammekonstruksjonen har de utførte sikringstiltakene god og langvarig effekt, og det er liten fare for eskalerende forvitring i nær framtid. Støttestaver avstiver og forhindrer flere forskyvninger i konstruksjonen. I tillegg har ståltaket som ligger over stavgammens saltak god effekt for å

[14] Detaljert tilstandsvurdering og tiltaksplan i vedlegg 3.

forhindre vannlekkasjer og fukt. Fjøsgammen er godt sikret og vil bli restaureringsprosjekt nummer tre.[15]

7.4 Fjøsgamme 4: Vilgesvárre samisk boplass, Skånland kommune

Denne gammen vil inngå i Várdobáiki museums og Vilgesvárre samisk boplass sitt museale samarbeid, hvor restaureringsprosjekter kontinuerlig blir utarbeidet. Gjennom kontinuerlig bruk og vedlikehold blir gammen godt ivaretatt av Sandemark bygdeutviklingsselskap.

8. Avslutning

Várdobáiki museum har over tid ervervet seg kompetanse og erfaring innen det samiske bygningsvernet, men er fortsatt i en oppbyggingsfase. Med dette som bakgrunn har Várdobáiki sett det som nødvendig og fruktbart å innlede faglig samarbeid med Norsk Kulturminnefond. Norsk Kulturminnefond besitter kompetanse innenfor de ulike feltene i bygningsvernet, både med tanke på sikring, tilstandsvurdering og tiltaksplanlegging. Fondet har imidlertid også erfaring med samisk bygningsvern, som innehar særegne utfordringer og innfallsvinkler, særlig med tanke på identifisering av samiske byggverk. Forprosjektet har ved hjelp av skriftlige kilder, samarbeid og lokalkunnskap klart å identifisere stående fjøsgammer i regionen. Resultatet av identifiseringen tilsier at det i regionen bare er tre tradisjonelle fjøsgammer som fortsatt står, samt en rekonstruksjon på en opprinnelig lokalitet. De resterende fjøsgammene i regionen har gått over i kategorien gammetufter.

Fjøsgammer, både som faste kulturminner og som en del av samiske håndverkstradisjoner, er en viktig del av den samiske kulturarven i Nordre Nordland og Sør-Troms. Et hovedmål med forprosjektet har derfor vært å sikre de identifiserte fjøsgammene for å forhindre framtidig tap av kulturminneverdier. Derfor har det blitt gjennomført sikringstiltak av tre fjøsgammer. To av fjøsgammene er automatisk fredet etter Kulturminneloven, mens den tredje er bygd i 1936 og faller ikke under det samme lovvernet. Fjøsgammen som er bygd i 1936 har imidlertid en høy bevaringsverdi, både i forhold til særegenhet, representativitet

[15] Se vedlagte tilstandsvurdering for flere detaljer

og er en av få gjenstående autentiske samiske fjøsgammer i Norge. Sametinget bør i denne sammenhengen vurdere å frede denne fjøsgammen på lik linje med de to førstnevnte.

I tillegg til de gjennomførte sikringstiltakene har forprosjektet foretatt tilstandsvurderinger og tiltaksplanlegging for fjøsgammene. Det har blitt utarbeidet prioriteringer for det framtidige restaureringsarbeidet, med bakgrunn i kulturminneverdier, tilstand, utførte sikringstiltak og tilgjengelighet på håndverkkompetanse. Kunnskap om tradisjonelle samiske håndverksteknikker står i fare for å forsvinne i Nordre Nordland og Sør-Troms, særlig med tanke på tradisjoner tilknyttet gammebygging og materialuttak. Várdobáiki museum vil derfor ta sikte på å videreføre kunnskaper om gammebygging til yngre generasjoner gjennom de framtidige restaureringsprosjektene.

9. Litteratur

Andersen, Thomas Ole (2005): *Markasamiske kombinasjonsnæringer – En studie på mikronivå 1860 – 1920*. Tromsø: Masteroppgave i historie, universitetet i Tromsø.

Andersen, Oddmund (1992) Ofuohtagat: samer og nordmenn i Ofoten. Hovedoppgave i arkeologi, Universitetet i Bergen

Andersen, Oddmund (2002): *Flyttefolk og bofaste: En studie av samisk bosetning i Sør-Troms og Nordre Nordland*. Tromsø: Doktoravhandling i arkeologi, universitetet i Tromsø.

Hansen, Lars Ivar (1990) Samisk fangstsamfunn og norsk høvdingeøkonomi. Oslo: Novus

Hjelmstad, Rolv (2005): *Bruk einer mot muggsopp*. Artikkel i magasinet Mat&Helse.

Johansen, Tore Einar (1995): *På spor av "samiskhet" og "norskhet". Markebygdbosetning i Stuorranjárga i et livsløpsperspektiv, 1850-1900*. Tromsø: Hovedoppgave i historie, universitetet i Tromsø.

Lov om kulturminner https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1978-06-09-50

Storm, Dikka (1990): *Kystsamisk bosetning i Sør- Troms. Etablering av en markebygd og ressursutnyttingen i området. En undersøkelses i Gressmyrskogen på Senja*. Bergen: Hovedoppgave i geografi, Universitetet i Bergen.

Schanche, Audhild (1986): Nordnorsk jernalderarkeologi: et sosialgeografisk perspektiv. Magistergrad i arkeologi, Universitetet i Tromsø

Sjølie, Randi (2003): *Vern og forvaltning av samiske byggverk*. Hovedrapport, Sametinget.

Suul, Jon (2013): «Kulturminnefondets 10-årige virke». *Mangfoldets kulturminner – Norsk Kulturminnefond 2003 – 2013*. Røros: Norsk Kulturminnefond.

Thomassen, Arne Håkon (2009): *Den samiske offerplassen Sølvsteinen*. Upublisert manus.

Willenfeldt, Alft (2007): «Samisk byggskick». *Bygnadstraditioner i gränstrakter*. Jämtlands Läns Museum og Stiftelsen Domkirkeodden.

Vedlegg 1 **Tilstandsvurdering fjøsgamme 1og løe: Stig Ekløv GNR 1 BNR 39**	
Askeladden ID	Ikke innført pr 25.10.2016
Lokalitet	Veggen, Evenes Kommune
Bruksnavn på eiendom	
Bygningens egennavn	Fjøsgamme/løe
Bygningsart/bygningstype	Byggverk for husdyr. Sammenbygd stavgamme og løe
Kommunenr, kommune og fylke	Evenes
Gårdsnummer, bruksnummer og evt festenr	GNR: 1 BNR: 39
Bygningsnummer	
SEFRAK-nummer	
Koordinat	33W: 0588642 UTM: 7595752
Adresse	Veggen, 8533 Bogen
Navn og adresse på eier	Stig Arne Ekløv, Veggenveien 537, 8533 Bogen
Annen bygningseier enn grunneier	
Byggeår	1880-tallet
Datering	
Opprinnelig funksjon	Husdyrhold
Nåværende funksjon	Ingen
Etasjeantall	1
Bebygd areal (m2)	
Lengde og bredde på bygningen	Fjøsgammedel: L: 7,67 B: 4,34. Løe-delen: L; 8,9 m. B: 7,4.
Beskrivelse	Byggverket bærer preg av lokalt uttak av materialer og funksjonalitet. Fjøsgammen er sammenbygd med en løe som er reist i mellomkrigstiden. Fjøsgammen er forholdsvis intakt,

	men med små lekkasjer i taket. Løe-delen har store skader, der taket har rast sammen og tatt med seg deler av bindingsverk og bordkledet. Tilstandsvurderinger kommer omhandler hovedsakelig løen, bortsett fra taket til fjøsgammen.
Oppmålingstegninger	Fotografier

Juridisk informasjon

Vernetype	Samisk kulturminne eldre enn 100 år. Automatisk fredet
Vernelov	Kulturminneloven
Lovparagraf	§ 4 j
Vernedato	

Tilstandsregistrering

Askeladden ID	Registreringsdato 25.10..2013	Registrert av Thomas Ole Andersen
Kontaktperson for befaring Grunneier Stig Terje Ekløv	Værforhold under registrering +1 og snøbyger fra nordøst	Referansenivå NS 3423

Bygningsdeler og tilstand

Bygningsdeler	**Konstruksjon, materiale, overflate**	**Tilstandsbeskrivelse**	**Tilstandsgrad**	**Årsak/konsekvens**	**Anbefalte tiltak**
Fundamenter (inkl. grunnmur)	Tørrmur av naturstein	Små forskyvninger i steinhellene der svillen har flyttet seg	2	Tyngde og forvitring av svill	Retting av eller utskifting av sviller.

Drenering	Naturlig og tilrettelagt	God drenering, men jordmasse har vokst seg til siden 1970-tallet	2	Gjengroing	Fjerning av jordmasse
Bæresystemer (ikke vegger)	Bindingsverk i furu og bjørk.	Taksperrer har kollapset, hjørnestav i nordøst har kollapset og tatt med seg alt av reisverk i nordveggen. Svill er forvitret	3	Torvsig som har blottet taksperrer og laget åpninger i taket, med påfølgende vann- og råteskader i bæresystemer som over tid har forårsaket kollaps.	Tilvirking av nye taksperrer og støttestolper i samme stil og materiale. Nytt bindingsverk. Ny torv og never der det trengs. Nye sviller på nord og vestsiden.
Yttervegger - primærkonstruksjoner	Bindingsverk i vegger av bjørk og furu	Nordvegg har kollapset og alt bindingsverk er ødelagt	3	Forårsaket av vann, råte og at taket har kollapset.	Nytt bindingsverk i nordvegg
Vinduer	Tre vinduer på vestsiden av fjøsgamme, ett vindu på vestsiden på løedelen	Knuste vinduer og råtne listeverk, sprosser og karmer	2	Forvitring	Erstatte knuste glass og råttent trevirke.
Ytterdører	Enkel borddør.	Noe forskyvning og skeivhet	2	Forvitring	Skifte råtne bord i døra. Oppretting. Ny dørstokk.
Yttervegger – utv. kledning, overfl.	Bordklede på sør, vest og nordvegger på løedelen. Torv og tørrmur på sør-østveggene på gammefjøsdelen. Vestdelen er bordkledt og norddelen er ombygd til å sammenføyes med løedelen.	Stedvis sig i torva på fjøsgammedelen. Nordvegg har kollapset på løedelen. Knekte bord.	3	Jordsig, forvitring, hull i taket	Ny torving på enkelte steder på fjøsgammedelen, skifte råttent trevirke på løe-delen.
Innervegger, bærende	Bindingsverk i bjørk og furu på løedelen. Bjørketro,	Delvis råttent bindingsverk.	3	Noe torvsig på gammefjøsdelen. Eskalering i forvitring	Torve igjen hull på gammefjøsdelen. Nytt bindingsverk på

	never, tørrmur og torv på fjøsgammedelen.	Bindingsverk knekt i nordveggen.		på løe-delen pga kollaps i taket, som har tatt med seg nordveggen i fallet.	nordveggen. Skifte ut råttent trevirke på de andre veggene. Skifte ut råttent bordklede.
Dekker - primærkonstruksjon					
Gulv på grunn	Bordgulv og jord	Råtne gulvbord og golvåser.	2	Hull i taket og jordfukt	Rydding av gulv. Bytte råtne og ødelagte golvbord med nye, skifte råtne golvåser.
Takkonstruksjoner/ tekking	Fjøsgammedelen er en stavgammekonstruksjon Løe-delen har tradisjonelle taksperrer av furu.	Taket på løe-delen har kollapset. Moderat torvsig på fjøsgammedelen. Taket er forholdsvis tett her.	3	Torva har seget ned og trevirke har blitt utsatt for vær og vind. Forvitringen har eskalert og til slutt har taksperrene på løe-delen kollapset.	Nye taksperre, åser og bjørketroer på løe-delen. Ny torv, never og bjørkeris. Vurdere å legge et ståltak over torva på gammedelen, for å tørke undertak og konstruksjon.
Takvinduer, overlys, luker	To vinduer på vestsiden av fjøsgammen. Et vindu på vestsiden av løe-delen	Knuste glass og delvis forvitrete sprosser, innfatninger og karmer	3	Skader og generell forvitring	Skifte ut forvitret trevirke i samme stil og materiale. Sette inn nye glass der det er knust.
Takoppbygg					
Taktekking	På løe-delen er taket tekket med vertikale bjørketroer, med påfølgende bjørkeris, never og torv. Fjøsgammedelen er reparert med ståltak under torva i sørdelen	Sig i torva, forskyvninger som har laget hull i vegger og tak	T3	Torva har seget ned og har i prosessen tatt med seg never og einer og laget åpninger i taket	Stedvis ny torv, never og einer
Takrenner og nedløp					

Trapper (utvendige)					
Balkonger					
Baldakiner og skjermtak					
VVS-installasjoner					
Brannslokningsanlegg					
El kraftanlegg					
Brannalarm					
Piper					
Utendørs konstruksjoner					
Veier, plasser					
Park, hage					

Rom

Bygningsdeler	**Konstruksjon, materiale, overflate**	**Tilstandsbeskrivelse**	**Tilstandsgrad**	**Årsak/konsekvens**	**Anbefalte tiltak**
Kryperom/kjeller					
Våtrom					
Loft					

Andre forhold:
Behov for ytterligere undersøkelser: Dokumentasjon innredning og tradisjoner rundt samiske fjøsgammer
Behov for spesial kompetanse: Samiske byggetradisjoner og materialuttak

Behov for spesielle materialer:
Never, bjørkeris og rundstokk

Tiltak

Tiltakstype	**Bygningsdel**	**Anbefalt tiltak**	**Når**	**Kostnad (kr)**
Strakstiltak	Tak og konstruksjon	Støttestaver og midlertidig tak over løe-delen	Utført høst 2013.	
				Totalt:
Reparasjon /Utbedringer			UVISST	
	Materialer	Uttak og tilvirking av tak-tro, sperrer staver, torv, bjørkeris og never etter lokale samiske tradisjoner.		
	Terreng	Fjerning av jordmasse og gammel torv, både utvendig og innvendig		
	Fundament og mur	Reparasjon og oppmuring av tørrmur		
	Tak-konstruksjon	Montering av taksperrer, takåser, tak-tro.		
	Taktekke	Ny torv, never, bjørkeris bjørketro av rundstokk		
	Torving	Torve igjen hull på gammedel. Ny torv på taket til løa		

Materialkostnader Fraktkostnader	Dør	Skifte ut råtne bord i døra i samme stil og materiale. Ny dørstokk		
	Trevirke, takbord, torv, nagler og spiker	Bruke så mye av det originale trevirket som mulig. Erstatte skadet virke i samme materiale og stil.		
	Frakt av materialer	Lokalt uttak av tømmer, torv, bjørkeris og never. Ubehandlet bordklede og annet materiale vil bli kjøpt hos forhandler		
Planlagt vedlikehold, inkludert forventede vedlikeholdsbehov neste 10 års periode	Tak og grunnmur	Tette lekkasjer i tak, reparasjon av forskyvninger i grunnmur. Vurdere å montere takrenner på løe-del		
				Totalt:
Totalsum for alle tiltak				

Overordnet tilstandskarakter	Tilstanden til fjøsgammen er relativt god, uten overhengende farer for kollaps. Taket til høyløa har imidlertid rast sammen og uten sikring er det umiddelbar fare for at hele byggverket kollapser. Byggverket er midlertidig sikret og faren for videre kollaps er mindre.

Vedlegg 2 **Tilstandsvurdering fjøsgamme 2: Ketil Olsen GNR: 1 BNR: 6**	
Askeladden ID	ikke innført pr 25.10.2016
Lokalitet	Veggen, Evenes Kommune
Bruksnavn på eiendom	Kjetil Olsen
Bygningens egennavn	Fjøsgamme
Bygningsart/bygningstype	Byggverk for husdyr, buesperregamme
Kommunenr, kommune og fylke	Evenes
Gårdsnummer, bruksnummer og evt festenr	GNR: 1 BNR: 6
Bygningsnummer	
SEFRAK-nummer	
Koordinat	33W: 0590024 UTM: 7596000
Adresse	Veggen 8533 Bogen
Navn og adresse på eier	Kjetil Olsen Hardhausveien 107 8520 Ankenes
Annen bygningseier enn grunneier	
Byggeår	1880-tallet
Datering	
Opprinnelig funksjon	Husdyrhold
Nåværende funksjon	Ingen
Etasjeantall	1
Bebygd areal (m2)	11,68
Lengde og bredde på bygningen	Lengde nord/sør: 11,60 m. Bredde øst/vest: 7,30
Beskrivelse	Byggverket bærer preg av lokalt uttak av materialer og funksjonalitet. Fjøsgammen del av et gårdstun, På tunet står det også en løe (også fra slutten av 1800-tallet) og et nyere våningshus.
Oppmålingstegninger	Fotografier

Juridisk informasjon

Vernetype	Samisk kulturminne eldre enn 100 år. Automatisk fredet
Vernelov	Kulturminneloven § 4 j
Lovparagraf	§ 4 j
Vernedato	

Tilstandsregistrering

Askeladden ID	Registreringsdato 25.10.2013	Registrert av Thomas Ole Andersen
Kontaktperson for befaring Grunneier Kjetil Olsen	Værforhold under registrering +1 og snøbyger fra nordøst	Referansenivå NS 3423

Bygningsdeler og tilstand

Bygningsdeler	**Konstruksjon, materiale, overflate**	**Tilstandsbeskrivelse**	**Tilstandsgrad**	**Årsak/konsekvens**	**Anbefalte tiltak**
Fundamenter (inkl. grunnmur)	Tørrmur av naturstein	Små forskyvninger i steinhellene der svillen har flyttet seg	2	Tyngde og forvitring av svill	Utskifting av sviller. Oppretting av steinheller.
Drenering	Naturlig og tilrettelagt	God drenering, men jordmasse har vokst seg til siden 1970-tallet	2	Gjengroing	Fjerning av jordmasse og vegetasjon.
Bæresystemer (ikke vegger)	Støttestolper, buesperrer, rundtømmer av bjørk i vegene, svill av bjørk og furu.	To av buesperrene har kollapset, råtten svill. Åpne hull og råttent rundtømmer	3	Torvsig som har blottet buesperrer og laget åpninger i taket og nordvegg, med påfølgende vann- og råteskader i bæresystemer og vegg.	Tilvirking av nye buesperrer og støttestolper i samme stil. Ny torv og never der det trengs

Yttervegger - primærkonstruksjoner	Torv, bjørketro, never, einer og plast	Torvsig, hull i veggene, forskyvninger og råtten bjørketro	3	Torvsig og tyngde og trykk pga snø mot veggene.	Ny torv, never, bjørketro og einer der det er behov. Tilvirkes i samme stil og materiale.
Vinduer					
Ytterdører	Enkel bord-dør.	Forskyvning og skeivhet	2	Forvitring av svill og dørstokk	Skifte råtne bord i døra, ny dørstokk, oppjekking og ny svill der det er behov.
Yttervegger – utv. kledning, overfl.	Gresstorv	Markant sig i torva	3	Jord-sig, frostspreng, vær og vind	Ny torving. Lokalt uttak av torv
Innervegger, bærende	Bjørketro	Hull i veggene, torvsig	3	Torvsig, forråtnelse og trykk mot veggene pga snø	Tilvirke nye bjørketroer
Dekker - primærkonstruksjon					
Gulv på grunn	Bordgulv og jordgulv	Råtne gulvbord og golvåser.	2	Torv har falt ned på golvet, etterlatt utstyr og avfall	Rydding av gulv. Bytte råtne og ødelagte golvbord med nye, skifte råtne golvåser.
Takkonstruksjoner/tekking	Buesperrer, bjørketro, never, einer og områder med plast	Forvitring i bjørketro, buesperrer, sig i torv.	3	Torva har seget ned og trevirke har blitt utsatt for vær og vind. Forvitringen har eskalert.	Erstatte råtnet og ødelagt trevirke i samme stil. Ny torv, never og einer.
Takvinduer, overlys, luker					
Takoppbygg					
Taktekking	Torv, never og einer	Sig i torva, forskyvninger som har laget hull i vegger og tak	3	Torva har seget ned og har i prosessen tatt med seg never og einer og laget åpninger i taket	Stedvis ny torv, never og einer
Takrenner og nedløp					

Trapper (utvendige)					
Balkonger					
Baldakiner og skjermtak					
VVS-installasjoner					
Brannslokningsanlegg					
El kraftanlegg					
Brannalarm					
Piper					
Utendørs konstruksjoner					
Veier, plasser					
Park, hage					

Rom

Bygningsdeler	**Konstruksjon, materiale, overflate**	**Tilstandsbeskrivelse**	**Tilstandsgrad**	**Årsak/konsekvens**	**Anbefalte tiltak**
Kryperom/kjeller	Hellelagt liten fraukjeller	Små forskyvninger i heller pga jordtrykk	1	Jordtrykk	Fjerne jordmasse
Våtrom					
Loft					

Andre forhold: Møkke-luke/kanal. Renskes for vegetasjon og jord. Luftekanaler: Erstatte kanaler som har kollapset med nye. Renske intakte kanaler for jord og gress.
Behov for ytterligere undersøkelser:
Behov for spesial kompetanse: Samiske byggetradisjoner, uttak av bue-stenger, dokumentasjonsarbeid og torving
Behov for spesielle materialer:

Seinvokst og naturlig bøyd bjørk. (Buesperrer)

Tiltak

Tiltakstype	Bygningsdel	Anbefalt tiltak	Når	Kostnad (kr)
Strakstiltak	Konstruksjon	Avstiving av konstruksjon	Utført høst 2013	
				Totalt:
Reparasjon /Utbedringer	Dokumentasjon av hele byggverket		UVISST	
	Materialer	Uttak og tilvirking av tak-tro, bue-stenger bjørketro og støttestaver etter lokale samisk tradisjoner. Uttak av ny torv, never og einer til tekking		
	Terreng	Fjerning av jordmasse og gammel torv, både utvendig og innvendig		
	Fundament og mur	Reparasjon og oppmuring av tørrmur		
	Tak-konstruksjon	Montering av buesperrer, tak-tro. Ny torv, never og einer		
	Taktekke	Ny torv, never og einer som legges på bjørke-tro		
	Torving	Torving der bygningsdeler må skiftes og hvor det har forekommet torvsig		
	Dør	Skifte ut råtne bord i døra. Ny dørstokk		
Materialkostnader	Trevirke, takbord, torv, nagler og spiker	Lokalt uttak av materialer og kjøp hos forhandler		

Fraktkostnader	Frakt av materialer			
				Totalt:
Planlagt vedlikehold, inkludert forventede vedlikeholdsbehov neste 10 års periode	Tak og grunnmur	Tette lekkasjer i tak, reparasjon av forskyvninger i grunnmur.		
				Totalt:
Totalsum for alle tiltak				

Overordnet tilstandskarakter	Det har blitt utført sikringstiltak for å forhindre ytterligere sammenrasing. Tak-konstruksjonen av bjørk og seinvokste buesperrer bærer også preg av forvitring, der det er en overhengende fare for sammenrasing. En sikring av byggverket vil forhindre at viktige samiske håndverkstradisjoner og kulturminneverdier går tapt.

Vedlegg 3 **Tilstandsvurdering fjøsgamme 3 Tore Pettersen gnr 1 bnr 53**	
Askeladden ID	ikke innført pr 25.10.2016
Lokalitet	Veggen, Evenes Kommune
Bruksnavn på eiendom	
Bygningens egennavn	Fjøsgamme
Bygningsart/bygningstype	Byggverk for husdyr. Stavgamme
Kommunenr, kommune og fylke	Evenes
Gårdsnummer, bruksnummer og evt festenr	GNR: 1 BNR: 53
Bygningsnummer	
SEFRAK-nummer	
Koordinat	33W: 0590883 UTM: 7596270
Adresse	Veggen 773, 8533 Bogen
Navn og adresse på eier	Tore Pettersen Hagebyveien 42 9404 Harstad
Annen bygningseier enn grunneier	
Byggeår	1936-1937
Datering	
Opprinnelig funksjon	Husdyrhold
Nåværende funksjon	Ingen
Etasjeantall	1
Bebygd areal (m2)	
Lengde og bredde på bygningen	Lengde nord/sør: 6,37 m. Bredde øst/vest: 4,43, Høyde til raft: 1,40
Beskrivelse	Byggverket bærer preg av lokalt uttak av materialer og funksjonalitet. Fjøsgammen er en stavgammekonstruksjon. Fundamentet er av naturstein. Innerveggene består av bjørketro, ris og never. Halvveis opp på øst og vestveggene er det bygd opp en tørrmur av flate heller, med påfølgende torv. Inngangen er i sør og er sammenbygd med en løe på samme side. Det er vinduer på nord og vestveggen. Sørveggen består av bordkledning og en enkel bord-dør. Øvre del av nordveggen består

	også av bordklede. Fjøsgammen har en omkransende tørrmur som når halvveis opp på veggen, mellom bjørketroene og torva.
Oppmålingstegninger	Fotografier

Juridisk informasjon

Vernetype	Samisk kulturminne eldre enn 100 år. Automatisk fredet
Vernelov	Kulturminneloven
Lovparagraf	§ 4 j
Vernedato	

Tilstandsregistrering

Askeladden ID	Registreringsdato 25.10.2013	Registrert av Thomas Ole Andersen
Kontaktperson for befaring Grunneier Tore Pettersen	Værforhold under registrering +1 og snøbyger fra nordøst	Referansenivå NS 3423

Bygningsdeler og tilstand

Bygningsdeler	**Konstruksjon, materiale, overflate**	**Tilstandsbeskrivelse**	**Tilstandsgrad**	**Årsak/konsekvens**	**Anbefalte tiltak**
Fundamenter (inkl. grunnmur)	Tørrmur av naturstein	Små forskyvninger i steinhellene der svillen har flyttet seg	2	Jordspreng	Oppretting av heller
Drenering	Naturlig og tilrettelagt	God drenering, men jordmasse har vokst seg til, spesielt på nord og østsiden	2	Gjengroing	Fjerning av jordmasse

Bæresystemer (ikke vegger)	Sperrer, toppsviller i bjørk og furu	Taksperrer har kollapset på nordsiden. Kollapsen har tatt med seg trevirket i vestveggen.	3	Torvsig som har blottet taksperrer og laget åpninger i taket, med påfølgende vann og råteskader i bæresystemer som over tid har forårsaket kollaps.	Tilvirking av nye taksperrer og støttestolper i samme stil og materiale. Ny torv og never der det trengs. Nye sviller.
Yttervegger - primærkonstruksjoner	Tørrmur og torv	Torvsig rundt hele byggverket og forskyvninger i tørrmuren	3	Torvsig og jordspreng	Reparasjon av torv og tilpassing av tørrmur.
Vinduer	To vinduer på vest og nordsiden	Knuste vinduer og råtne listverk, sprosser og karmer		Forvitring	Erstatte knuste glass og råttent trevirke.
Ytterdører	Enkel bord-dør.	Forskyvning og skeivhet	2	Forvitring	Skifte råtne bord i døra. Oppretting. Ny dørstokk. Ny bunnsvill.
Yttervegger – utvendig kledning, overflate	Torv på nord, vest og østvegger. Sørvegg består av kledning	Stedvis åpninger i torva. Stedvis forvitret kledning på sørvegg	2	Jord-sig, forvitring, hull i taket	Ny torving på enkelte steder. Skifte ut forvitret kledning og torv.
Innervegger, bærende	Never, ris, bjørketro og bordklede.	Kollaps i kledningen i vestvegg. Forskyvning i hele konstruksjonen, inkl kledningen i nord.	3	Kollaps i taksperre i nord har forskjøvet nordvegg og tak med seg bordkledet på østveggen.	Skifte ut råtne og knekte bord. Rette opp bord i nordvegg
Dekker - primærkonstruksjon					
Gulv på grunn	Bordgulv og heller	Råtne gulvbord og golvåser.	2	Hull i taket og jordfukt	Rydding av gulv. Bytte råtten og ødelagte golvbord med nye, skifte råtne golvåser.
Takkonstruksjoner/tekking	Fjøsgammedelen er en stavgammekonstruksjon med tre taksperrer. Never, ris og	Stedvis hull i taket. Kollaps i taksperre på nordsiden	3	Torva har seget ned og trevirke har blitt utsatt for vær og vind. Forvitringen har	Nye taksperrer, åser og bjørketroer. Ny torv, never og bjørkeris.

	torv som tekking. Reparert med nyere bygningsmaterialer.			eskalert og til slutt har taksperren i nord kollapset	
Takvinduer, overlys, luker	Ett vindu med to ruter på vestsiden av fjøsgammen. Et vindu med to ruter på nordsiden.	Knuste glass og delvis forvitrete sprosser, innfatning og karmer	3	Skader og generell forvitring	Skifte ut forvitret trevirke i samme stil og materiale. Sette inn nye glass der det er knust.
Takoppbygg					
Taktekking	Tekket med vertikale bjørketroer og bord, med påfølgende bjørkeris, never og torv.	Sig i torva, forskyvninger som har laget hull i vegger og tak	T3	Torva har seget ned og har i prosessen tatt med seg never og bjørkeris og laget åpninger i taket	Stedvis ny torv, never og bjørkeris.
Takrenner og nedløp					
Trapper (utvendige)					
Balkonger					
Baldakiner og skjermtak					
VVS-installasjoner					
Brannslokningsanlegg					
El kraftanlegg					
Brannalarm					
Piper					
Utendørs konstruksjoner					
Veier, plasser					
Park, hage					

Rom

Bygningsdeler	Konstruksjon, materiale, overflate	Tilstandsbeskrivelse	Tilstandsgrad	Årsak/konsekvens	Anbefalte tiltak
Kryperom/kjeller					
Våtrom					
Loft					

Andre forhold:
Behov for ytterligere undersøkelser: Dokumentasjon innredning og tradisjoner rundt samiske fjøsgammer
Behov for spesial kompetanse: Uttak av bue-stenger, dokumentasjonsarbeid og torving
Behov for spesielle materialer: Seinvokst og naturlig bøyd bjørk.

Tiltak

Tiltakstype	Bygningsdel	Anbefalt tiltak	Når	Kostnad (kr)
Strakstiltak	Taksperrer og reisverk	Avstiving og hindring av sammenrasing	Gjort høsten 2013	
	Tak	Legge stålplater over saltaket for å forhindre lekkasjer og tyngden fra snø på taket.	Gjort høsten 2013	**Totalt:**
Reparasjon /Utbedringer	Dokumentasjon av hele byggverket		UVISST	
	Materialer	Torv, rundtømmer, never, ubehandlet trevirke		
	Terreng	Fjerning av jordmasse og vegetasjon		

	Fundament og mur	Reparasjon og oppmuring av tørrmur		
	Tak-konstruksjon	Montering av sperrer, takåser tak-tro og støttestaver. Nye taksperrer i rundtømmer		
	Taktekke	Ny never, bjørketro, ris og torv		
	Torving	Torve rundt tørrmur og tak		
	Dør	Skifte råtne bord i døra		
Materialkostnader	Trevirke, takbord, torv, nagler og spiker	Benytte så mye av det originale trevirket som mulig.		
Fraktkostnader	Frakt av materialer	Lokalt uttak og kjøp hos forhandler		
				Totalt:
Planlagt vedlikehold, inkludert forventede vedlikeholdsbehov neste 10 års periode	Tak og grunnmur	Tette lekkasjer i tak, reparasjon av forskyvninger i grunnmur.		
				Totalt
Totalsum for alle tiltak				

Overordnet tilstandskarakter	